

Henning Howlid Wærp
Scandinavisch Instituut
Rijksuniversiteit Groningen

MED EKSISTENSIALISMEN SOM REISEFØRER I SIGBJØRN
HØLMEBAKKS FORFATTERSKAP

Sigbjørn Hølmebakk (1922-1979) har i dagspressen ofte blitt omtalt som heimstaddikter eller bygdeskildrer, eller han har blitt utropt til slitets og småkårsfolkets dikter. Et eksempel på det er "Morgenposten"s anmeldelse av *Menneskefiskeren*:

Jeg kaller boken gammeldags fordi den i så meget ligner de vanlige bygdeskildringer fra dengang landsmållitteraturen hadde en blomstringsperiode i nær sagt hver grenn.¹

Dette mener jeg er lite dekkende karakteristikk, min hypotese og min lese-måte av Hølmebakk vil prøve å vise at Hølmebakk i forfatterskapet ikke først og fremst er opptatt av sosiale eller politiske spørsmål; det er alltid individet, sosialt mistilpasset og hjemløst i universet, som står i sentrum, og ikke kollektivet. Selv om handlingen er lagt til forfatterens hjemtrakter på Sørvestlandet, er han ingen heimstaddikter i tradisjonell forstand. Romanene inneholder lite ledsagende naturskildringer, og sosiale eller økonomiske spørsmål i tilknytning til småsamfunnet blir aldri drøftet. Det er i det hele tatt påfallende å se den manglende skildringen av ting i bøkene, av arbeidsredskaper, hus, klær eller mat. Dette i tillegg til at politiske hendelser stort sett er fraværende, gjør at det av og til kan være vanskelig å tidfeste Hølmebakks romaner - eller rettere sagt, det er kanskje ikke så interessant å gjøre det. F.eks. er de historiske markørene i *Emigranten* så vage at handlingen like godt kunne utspille

seg i 1820 som i 1920. Denne manglende opptatthet av eksakt historisk plassering understreker at det er de eksistensielle spørsmålene Hølmebakk interesserer seg for, han er ingen marxistisk-orientert forfatter som forklarer hele menneskets situasjon ut fra de samfunnsmessige forholdene.

Romanene er likevel realistiske i den forstand at de forteller en kronologisk historie som foregår i et angitt miljø. Men i motsetning til den typisk samfunnsorienterte forfatter, som framstiller miljøet som en rasjonell ordning med et system av verdier den enkelte henter sin forståelse fra, befinner ikke menneskene hos Hølmebakk seg i en oversiktlig verden av verdier og rangordninger. Den samfunnsorienterte forfatter vender seg polemisk mot skjevheter i samfunnet og framholder i stedet den form det egentlig burde ha. I Hølmebakks forfatterskap har imidlertid samfunnet så vel som universet mistet mye av sin karakter av totalitet, det har ikke noe sentrum og ikke noe mål; mennesket kan ikke lenger uten videre forstå seg selv ut fra omverdenen.

Når samtidige aviskritikker slår ned på den manglende tidskoloritt i enkelte av Hølmebakks bøker, mener jeg de leser forfatterskapet med realismens briller, og derfor ikke får tak i det sentrale i teksten. Typisk er det "Verdens Gang"s anmelder skriver om *Emigranten*:

Man hører om mannen Sivert, resultatet etter en voldtekt. Hvor lever han i landet? Når levet han? Tidsmiljøet og landskapet er selsomt uten farge. Det fortelles om Sivert som tjener hos en prest - hvis replikker kan høre hjemme i flere århundrer (...)²

Dette er på mange måter en god beskrivelse av romanen, som viser hvordan eksistensielle spørsmål er mer eller mindre uavhengig av tid og miljø. For "Verdens Gang"s anmelder er beskrivelsen imidlertid ment som en kritikk, den manglende historiske autensiteten er for han en svakhet ved romanen. Den samme holdningen gir "Friheten"s anmelder uttrykk for:

Hans bilder fra bygde- og fiskerliv ender i det hult symbolske, i stedet for den klare realisme som Hølmebakk utvilsomt har evner til. (...) Den historiske koloritt må derfor sies å være nokså overfladisk.³

For disse anmelderne - pluss mange andre - er realismen en norm de vurderer bøkene ut fra, de ser ikke at Hølmebakk har andre interesser enn å gå realismens ærend. Først ved utgivelsen av *Karjolsteinen* i 1976 - etter ti bøker - ble Hølmebakk kalt en metafysisk eller eksistensiell forfatter.⁴ - Dette synet blir bragt videre i Willy Dahls nye litteraturhistorie, *Norges litteratur, bind III*, der det slås fast at Hølmebakk etterhvert "konsentrerte seg om fundamentale eksistensielle spørsmål (...) *Jentespranget* fra 1970 var den første i en rekke slike romaner".⁵ Jeg mener imidlertid at de eksistensielle problemene har vært et hovedtema i forfatterskapet allerede fra debuten av i 1950.

Sigbjørn Hølmebakks forfatterskap gir etter min mening mange svar på ett spørsmål: Hva vil det si å være menneske? Han stiller sine fiktive personer ansikt til ansikt med rommet, med tiden og med de andre. Hølmebakk prøver imidlertid ikke å lage et filosofisk eller religiøst system som mennesket kan plasseres inn i eller se sin situasjon ut fra. Utgangspunktet og målet er det enkelte individ. Filosofien er derfor sjelden eksplisitt formulert i bøkene, den er bygd inn i konkrete episoder og menneskeskjebner.

Både de eksistensielle spørsmålene som stilles og måten å tilnærme seg og utforske spørsmålene på, har flere likhetstrekk med grunndrag i eksistensialismen. Utgangspunktet for eksistensialistene er ikke kunnskapsteoretiske problemer - ja, ikke teoretiske problemer i det hele tatt - men livsproblemer; tenkingen springer ut av en personlig, dyp og ofte angstfull opplevelse av menneskets situasjon og vilkår. Jeg har derfor funnet det fruktbart å bruke eksistensialismen som innfallsvinkel til Hølmebakks forfatterskap, ikke for å gjøre Hølmebakk til eksistensialist, men for å belyse teksten ved å vise både likheter og forskjeller i forhold til eksistensialismen.

Eksistensialismen

Eksistensialismen framtrer som et historisk fenomen i vårt århundre, i tid avgrenset fra ca. 1920-årene og framover mot i dag, men med høydepunkt i

populariteten etter 2. verdenskrig. Den er ingen filosofisk retning i streng forstand, benevnelsen blir brukt om så forskjellige tenkere som katolikken Gabriel Marcel, ateisten Jean-Paul Sartre, teisten Karl Jaspers og være-filosofen Martin Heidegger. Men det er snakk om en viss "familielighet" mellom disse, med røtter tilbake til Kierkegaard. Eksistensialismen er derfor på mange måter en ettertidig konstruksjon, den favner vidt og er vanskelig å definere. Det er imidlertid en del viktige trekk som de såkalte eksistensialister har felles, og jeg skal i det følgende prøve å risse opp enkelte trekk ved eksistensialismen.

Karakteristisk for eksistensialismen er at den ikke begynner i undringen, i lengselen etter mer viten og kunnskap. Den begynner i angsten (Heidegger), i fortvilelsen (Kierkegaard), i kvalmen (Sartre), i lidelsen (Dostojevskij). Den eksistensialistiske angsten er ikke en frykt for en bestemt fare, men en intens følelse av å ha blitt kastet ut i verden, tvunget til hele tiden å foreta valg man ikke kan se alle konsekvensene av. Mennesket er som en skuespiller som plutselig befinner seg på scenen, midt under en forestilling, men uten rollehefte, og uten å vite hva slags stykke det er.

En slik situasjon, en slik utkastethet i verden medfører angst. Men - og dette er viktig - i motsetning til hos psykoanalytikerne er ikke angsten bare negativ for eksistensialistene. For i angsten oppdages muligheten. Det skjer en eksistensiell oppvåkning under angstopplevelsen. All vanemessig tenkning og alle tradisjonelle normer duger ikke lenger, gjennom angsten blir mennesket tvunget til å tenke over seg selv og sine vilkår. Friheten kommer derfor først med angsterfaringen.

For eksistensialistene er derfor ikke angsten en nevrose i et sykt sinn, den er uttrykk for at mennesket er et bevisst vesen som lever i frihet. - Og det er klart at et slikt syn på angsten medfører en annen lese måte, en annen fortolkning av forfatterskapet enn hvis man går til teksten med psykoanalysen som metodisk redskap.

Et viktig begrepspar i eksistensialismen er skillet mellom en egentlig og en uegentlig (autentisk/inautentisk) tilværelse eller eksistens. Å leve egentlig

innebærer at man er sin egen situasjon og tilværelse bevisst, at man går inn i valgsituasjoner i livet og tar ansvar for sitt eget liv. Den egentlige væremåten innebærer også et bevisst og åpent forhold til angsten og døden. Det uegentlige mennesket lever derimot i ly av konvensjoner, dekker over det ubehagelige, finner på unnskyldninger og prøver å unngå valgsituasjoner. - For Heidegger er den uegentlige væremåten nærmest identisk med dagliglivet, et liv i gjennomsnittlighetens verden der den enkelte går tapt i "das Man", og der livet blir upersonlig og fullt av banaliteter.

På tross av store likheter mellom eksistensialistenes tenkning, kommer en ikke utenom en todeling i en religiøs og en ateistisk retning. Sartre, Camus, Heidegger og den norske filosofen Zappfe står fram som ateistiske eller irreligiøse, mens Kierkegaard, Marcel, Jaspers og Buber er kristne eller religiøse. De ateistiske eksistensialistenes utgangspunkt er at "Gud er død" (jf. Nietzsche), hvert menneske må derfor "skape seg selv", være gud i sin egen tilværelse. Friheten er absolutt, det fins ikke noe transcendent å støtte seg til. Mennesket er oppspent mellom to poler av intethet, den intethet som var før vi ble til, og den intethet som kommer når vi dør. Det gudløse menneske ser i øynene en frihet som er uten begrensning, en frihet som er identisk med tilværelsens absurde tomhet.

Mot denne tankegangen om at mennesket må skape sitt vesen, står de kristne eksistensialistene med sin tro på at mennesket er skapt av Gud. Livet er derfor ikke forutsetningsløst eller innholdstomt. Menneskets oppgave er å virkeliggjøre den guddommelige skaperplanen. Men dette betyr ikke at de religiøse eksistensialistene går ut fra en fullt ferdig norm, som man kan velge å føge eller ta avstand fra. Vi kjenner ikke - og vil aldri få kjenne - skaperplanen eller guds vilje. Gud er det ukjente, sier Kierkegaard, og møtet med Gud finner utelukkende sted når mennesket tvinges ut i sin eksistens' ytterste frihet. Menneskets ansvar og frihet blir derfor ikke mindre selv om Gud fins.

Selv om de ateistiske og de religiøse eksistensialistene har forskjellig utgangspunkt og syn på det transcendent, forenes de allikevel i vektleggingen av menneskets frihet, valg og ansvar. Den ateistiske eksistensialismen er en

lære om å leve uten Gud. Den religiøse eksistensialismen er en lære om å leve med en ukjent Gud. Fundamentet er forskjellig, men måten å tenke på har så mange likhetspunkter at det etter min mening allikevel lar seg gjøre å operere med begrepet eksistensialisme, og i det inkludere så forskjellige tenkere som katolikken Gabriel Marcel og ateisten Jean-Paul Sartre. Dessuten mener jeg at denne tilsynelatende motsigelsen innen eksistensialismen er spesielt fruktbar i lesningen av nettopp Hølmebakks forfatterskap, siden vi der finner en stadig pendling - eller kanskje heller kamp - mellom det religiøse og det ateistiske.

Karjolsteinen

De temaene som eksistensialistene kretser rundt, er også temaer vi gjenfinner i forskjellige variasjoner i Hølmebakks bøker. La oss som et eksempel kort se på romanen *Karjolsteinen*, og da nettopp på denne steinen som har gitt romanen navn.

Karjolsteinen er i konkret forstand en stor, rund stein som er satt opp foran et stup der to menn en gang kjørte utfor med karjol og ble drept. Faren til Eilif (Eilif: en prest som forteller sin livshistorie til kommunisten Olav Klungland, den sistnevnte er jeg-forteller i romanen) prøver å gjøre selvmord ved å kaste seg utfor stupet ved Karjolsteinen, men blir stanset og reddet i siste øyeblikk av en forbipasserende. Mange år senere kommer Eilif tilbake til Karjolsteinen og bestemmer seg der og da for å gi opp sin prestegjerning.

Da romanen kom ut, ga flere av kritikerne uttrykk for at Karjolsteinen hadde en symbolsk betydning i boka. Carl Hambro i "Dagbladet"⁶ og Sverre Riisøen i "Aftenposten"⁷ kaller Karjolsteinen for et dødssymbol. Torill og Jan Bjøndal sier derimot i sin biografi om Hølmebakk at Karjolsteinen er et håpets symbol.⁸ La oss se litt på disse to motsatte tolkningene av hva steinen representerer, håp eller fortvilelse.

Det kan kanskje i første omgang virke naturlig å se Karjolsteinen som et

dødssymbol, siden to menn kjørte utfor stupet på dette stedet og ble drept. Men til det kan man innvende at steinen ble satt opp som stabbestein etter denne hendelsen, nettopp for å hindre at noe lignende skulle skje igjen. Faren til Eilif blir dessuten reddet ved Karjolsteinen, stoppet i selvmordsplanene. Da Eilif mange år senere står ved Karjolsteinen og bestemmer seg for å slutte som prest, er det heller ingen ting som peker i retning av at steinen symboliserer død. Selv om Eilif gir opp sin prestegjerning, må det sees som en riktig beslutning ut fra den troskrise han er inne i. Hva da med Karjolsteinen som håpets symbol? I Eilifs beslutning om å fratrukk sitt embete er det også vanskelig å se at det ligger så mye håp; han har gjort et valg, hvordan det vil gå deretter er uvisst på dette tidspunktet. Ved episoden med faren er det også problematisk å se Karjolsteinen som et symbol for håp. Han blir riktignok reddet fra å kaste seg utfor stupet, men han tilbringer resten av livet som en levende død på et sinnssykeasyl.

Vi får senere høre om Karjolsteinen i forbindelse med Olav Klungland: "Har jeg selv mistet min tro? Står jeg selv ved Karjolsteinen? Er jeg ikke lenger en virkelig kommunist, hva er i veien med meg?" (s.199). Heller ikke her gir tolkningene av Karjolsteinen som dødssymbol eller livssymbol noen mening. Karjolsteinen blir for Klungland mer uttrykk for et vendepunkt, for en krisesituasjon han har kommet opp i der han må gjøre et valg. Og det er nettopp valget jeg mener Karjolsteinen symboliserer, valget som uttrykk for menneskets frihet - og menneskets ansvar.

Den konkrete plasseringen av steinen underbygger en slik tolkning. Steinen står som et skille mellom livet og døden, på den ene siden er stupet, på den andre siden er den trygge veikanten. Står man ved steinen, blir det neste skrittet avgjørende - man må tenke nøye igjennom hvor man vil gå, ut i avgrunnen eller inn i livet. Ut ifra en eksistensialistisk tankegang kan man si at steinen står midt mellom ja og nei, den representerer selve valget, og derfor også den friheten mennesket er kastet ut i og må forholde seg til.

Det er dette Eilif Grøtteland og Olav Klungland oppdager ved Karjolsteinen, den ene ved fysisk å være der, den andre ved å møte steinen gjennom

prestens historie. Å eksistere er å eksistere ut fra frihet - det har ingen av dem gjort før de til slutt kommer fram til selverkjennelse. De har eksistert i fortapthet, i ufrihet, det vil si de har ikke eksistert, men forstått seg selv som bare tilstedeværende. Karjolsteinen blir et symbol på deres erkjennelse av friheten, og derfor også deres erkjennelse av ansvaret de har for seg selv og andre. - Og dette valget, dette vendepunktet er noe jeg mener står sentralt i flere av Hølmebakks bøker; de er ikke naturalistiske romaner der lange årsaksrekker uavvendlig fører til et gitt resultat. Årsaksrekken kan alltid avbrytes av - et valg.

Linjer i forfatterskapet

a) fremmedfølelse

La oss for å trekke opp noen linjer i forfatterskapet fokusere på fire av Hølmebakks sentrale romaner: *Menneskefiskeren* (1956), *Emigranten* (1959), *Karjolsteinen* (1975) og *Sønnen* (1978).

Hovedpersonene i de fire romanene reagerer spontant på tilværelsen med uvirkelighetsfølelse, fortvilelse over livets indifferente bevegelse, og angst for døden - tre følelser med innbyrdes sterk tilknytning. "Hvis mennesket kunne påvise at også universet kan elske og lide, ville det føle seg i samklang med det," sier Albert Camus.⁹ Det at naturen virker likegyldig til menneskets lengsler, håp og sorger, oppleves som uutholdelig eller absurd. Det absurde finnes ikke i mennesket - og heller ikke i verden, men i det faktum at begge eksisterer, sier eksistensialistene. Å forstå verden vil for et menneske si å redusere den til et menneskelig plan, å stemple den med et menneskelig segl. Mennesket lengter etter å oppnå forsoning og forening med kosmos, hvis det ikke lykkes, føles tilværelsen som absurd, mennesket blir en "ting" blant ting.

Denne fremmedfølelsen, denne opplevelsen av at naturen og omverdenen er "det absolutt andre" som truer med å utviske individet med sin påtrengende likegyldighet, blir skildret i alle de fire Hølmebakk-bøkene. Fuglene leker seg

i lufta selv om Eilifs far akkurat har blitt gal og har prøvd å ta livet av seg (*Karjolsteinen* s.88). Solskinnet blir en hån mot Siverts smerte, der han går rundt i sorg etter Hallvards død (*Emigranten* s.41). Etter at Elias har sett en orm angripe og spise en fugl, reagerer han med raseri og fortvilelse mot at fuglene i trærne rundt fortsetter å kvitre "som ingenting skulle vært hendt" (*Menneskefiskeren* s.37). For Lennart blir solskinnet, åsene og den blå himmelen bare kulisser som tildekker døden og meningsløshetens tomme rom (*Sønnen* s.162). - For Elias og Lennart blir denne fremmedfølelsen et svart hull som sluker alt, de går til grunne som individer fordi de ikke greier å opprette noe forhold til omverdenen, til andre mennesker og seg selv. For Sivert og Eilif er fremmedfølelsen imidlertid en krise som de greier å gjenomleve. De får ny innsikt, både i seg selv og i forhold til omgivelsene.

Nært forbundet med fremmedfølelsen i Hølmebakks bøker står rolleproblematikken. Hovedpersonene er fanget i sine egne roller, som prest eller kommunist (*Karjolsteinen*), som outsider og predikant (*Menneskefiskeren*); eller de går stadig inn og ut av nye roller, som gårdsgutt, veiarbeider, skreppekar, fisker, bonde, revefarmer og rallar (*Emigranten*, *Sønnen*). Det er umulig å leve livet uten å leve det i roller, men samtidig er det mer enn noe annet rollen som er medvirkende til å skape opplevelsen av fremmedhet. Rollene blir snarere noe man skjuler seg selv i, enn noe man kommer til syne gjennom.

Hvordan skal man så få rolleinnhaveren og hans eget liv til å falle sammen? Ifølge Kierkegaard finner man ikke fram til en egentlig væremåte ved å hope opp roller eller velge seg ut noen særlig betydningsfulle, for det å leve "egentlig" er aldri et spørsmål om kvantitet. Det gjelder heller å innskrenke sine roller, ideelt sett - men uoppnåelig - til én eneste rolle, som man til gjengjeld samler seg helt om. Å bli til er nemlig et spørsmål om intensitet. Rollen blir bare gyldig ved at rolleinnhaveren velger sitt liv - ikke nettopp i denne rollen, men i valget av den. Selv-identifikasjonen består derfor ikke i å peke på rollen, men på seg selv som den som har valgt den.

Både Eilif Grøtteland og Olav Klungland (*Karjolsteinen*) bryter ut av sine

stivnede, partielle og ikke-bindene roller for å bli seg selv i alvor, i sin nære og konkrete virkelighet. Likedan oppgir Sivert (*Emigranten*) sine mange flyktige roller for totalt å gå opp i sitt nye liv, som en del av et forpliktende fellesskap i det lille fiskesamfunnet. Felles for dem er at de ikke lenger ser på rollene som masker eller spill, men som en eksistensiell utfordring.

b) døden

Forgjengeligheten - følelsen av at livet går sin gang uten hensyn til det enkelte individ - er et problem som blir tatt opp i alle bøkene, symbolisert ved ei elv (*Karjolsteinen*, s.41-43), en stein som faller (*Emigranten*, s.142), årstidenes "tomme" rytme (*Sønnen*, s.141), eller ved dødsfall av personer som står hovedpersonen nær. Et gjennomgående tema i hele Hølmebakks forfatterskap er nettopp smerten over livets evige bevegelse, opplevelsen av livet som en kaotisk strøm, uten mål og mening. Dødsangsten fører hos alle de mannlige hovedpersonene til en voldsom selvopptatthet, de blir blinde og ufølsomme for mennesker rundt seg. Angst for døden er angst for forholdsløsheten, men denne angsten fører paradoksal nok til at personene i levende live lever i forholdsløshet, som levende døde. De flykter fra dødsangsten ved å vende seg mot panteismen (Sivert i *Emigranten*), en altopplukende gudsdyrking (Elias i *Menneskefiskeren*), marxismen (Olav Klungland i *Karjolsteinen*), nazismen (Lars i *Karjolsteinen*) eller en destruktiv nihilisme (Lennart i *Sønnen*).

Felles for alle er en fornektning eller fortrengeing av døden; samtidig som døden er nærværende i form av angst, inngår den ikke i deres bevissthetsverden.

Selv om eksistensialistene ser dødsfortrengeing som en på mange måter naturlig forsvarsmekanisme, mener de at den må brytes ned før mennesket kan bli sitt liv bevisst, ansikt til ansikt med døden. Den samme tankegangen finner vi hos de personene det går godt med i Hølmebakks forfatterskap. "Kanskje var det livets mening at en kunne se mørket i øynene og likevel ikke slå blikket ned," sier Sivert (*Emigranten*, s.22). Olav Klungland og Eilif

Grøtteland i *Karjolsteinen* uttrykker de samme tankene. Dette er også de tre eneste mannlige personene som gjennomlever krisen, som greier å bryte ut av dødsangsten og ta aktivt del i livet. Lars i *Karjolsteinen* og Lennart i *Sønnen* flykter fra dødsangsten ved å dyrke døden, hengi seg til det destruktive, i stedet for å akseptere eller utholde døden. Elias prøver å gjøre seg usårbar ved en eskapistisk gudsdyrking. Men ved å forsteine seg mot dødsangsten går han til grunne som individ.

I sin biografi om Sigbjørn Hølmebakk behandler Torill og Jan Bjøndal dødsproblematikken i forfatterskapet. De hevder at vissheten om døden kun er en angstskapende og negativ faktor i romanpersonenes liv. "Når døden blir oppfattet som sannhet, må livet på sin side bli oppfattet som løgn, som blendverk og illusjon.¹⁰ Dette er imidlertid ingen nødvendig slutning. For eksistensialistene er det nettopp det faktum at døden er sann, som gjør at livet blir sant, det gir livet sin virkelighetskarakter. Den enkeltes død er personlig, den gjør mennesket til et individ, skiller det fra tingene og river det ut av den ansiktsløse massen. - En slik opplevelse har Eilif og Olav i *Karjolsteinen*, og Sivert i *Emigranten*, dødsbevisstheten gjør dem levende, frigjør dem fra den passive skygetilværelsen. Den slutning som Torill og Jan Bjøndal trekker gjelder derfor ikke disse tre personene, men den gjelder som nevnt Lars og Lennart (i *Karjolsteinen* og *Sønnen*).

c) religion

Hølmebakks personer søker en totalbekreftelse på livet, en altomfattende rettferdighet og en moralsk verdensorden. De lengter etter det varige og bestandige, om ikke annet så i form av en ramme de kan male bildet sitt innenfor. Denne religiøse orienteringen finner imidlertid ikke sted innenfor en tradisjonell kristen tenkning. Utgangspunktet for og kjernen i personenes transcendent søking er en altfortærende angst og tvil. Teologisk tenkning tjener ofte til å fortolke, forklare og innskjerpe en allerede akseptert sannhet. Hølmebakks personer må derimot gå ut fra så få forutnelser, så få premisser

som mulig, de beveger seg i et rom som oppleves som konturløst. Sannheten er ikke utgangspunktet, men målet - eller rettere sagt, selve det å søke etter sannheten blir målet.

Det er derfor betegnende at alle de mannlige hovedpersonene føler at de står utenfor det kristne trosfelleskapet. Eilif (i *Karjolsteinen*) er presten som ikke greier å knele og be med menigheten; Elias (i *Menneskefiskeren*) er predikanten som kjenner en mur mellom seg og deltakerne på bønnemøtene. Sivert (i *Emigranten*) føler seg i opposisjon til det kirketrygge søndagspublikummet, han søker i stedet kirken alene om nettene.

Hølmebakks bøker er derfor ikke "kristen-litteratur"; det går like bra for ateisten Olav Klungland som for presten Eilif Grøtteland, og like dårlig for predikanten Elias som for nazisten Lars - skillelinjene går ikke mellom kristen - ikke-kristen.

Hølmebakk og eksistensialismen

Personene hos Hølmebakk gir uttrykk for forskjellige virkelighetsoppfatninger. To ytterpunkter i så henseende er Sivert (i *Emigranten*) og Lennart (i *Sønnen*); mens Sivert ender opp med å føle seg som en del av en meningsfylt sosial sammenheng med en metafysisk overbygning, er livet for Lennart en blind, biologisk naturprosess, der menneskene psykisk er dømt til å være atskilt, og der utslettelsen er det eneste som er i vente. Hølmebakk pendler i forfatterskapet mellom disse to livsholdningene, som kanskje klartest kommer til uttrykk i forskjellen mellom Lars og Eilif i *Karjolsteinen*. At to brødre har så forskjellig innstilling til livet, kan sees som et uttrykk for hvordan ulike krefter kjemper i oss alle, at vi veksler mellom bunnløs resignasjon og en prøvende optimisme, og - det viktigste - at det kan være fruktbart å leve i en slik spenning. Konflikten kan derfor være kilde til noe positivt - en hellig uro.

Menneskets lodd er hos Hølmebakk å finne verdier og bygge dem inn i et (tilsynelatende) verdinøytralt univers. Denne vektleggingen av uvissheten som

noe positivt, er tanker som Hølmebakk deler med eksistensialistene. Det er et av Gabriel Marcel's paradokser at mennesket kun kan nå en sikker, stabil tilværelse ved å innse at det er en nomade, at det er på stadig vandring. Camus på sin side legger vekt på at mennesket ikke behøver å erkjenne universet til bunns for å handle moralsk riktig i relasjon til andre. Det er nok at mennesket faktisk erfarer at noe i det gjør opprør mot absurditeten, lidelsene og det onde.

Skillet mellom en egentlig og uegentlig eksistens, den første karakterisert ved selvinnsikt, ansvar og vilje til å gå inn i nære relasjoner, den andre representert ved flukt og selvisolasjon, er også et trekk som forener Hølmebakk og eksistensialistene. Den snevre port som mennesket må gjennom for å leve egentlig, heter hos Karl Jaspers *situasjonen*. Den enkelte er, når han oppfatter sin situasjon rett, ikke en objektiv og uinteressert tilskuer til verden. Han er alltid med i dramaet; han må senke seg ned i verden for å skape seg et hjem. Dette skjer ved at man frivillig binder seg til stadig nye situasjoner. En egentlig eksistens kommer ikke i stand ved en ytre tilslutning til en autoritet, men ved en fri indre handling som aldri slutter. - Nettopp i dette ligger mye av svaret på hvem det går godt for hos Hølmebakk. Det er de som blir seg selv i sin konkrete og nære virkelighet som overlever som mennesker.

Hølmebakk ble etter de to første bøkene han ga ut - *Ikke snakk om høsten* og *Det hvite fjellet* - sammenlignet med Ernest Hemingway, både p.g.a. den knappe, presise tonen, og p.g.a. skildringen av alle tings tomhet. Men Hølmebakk ble ingen norsk Hemingway. Hos Hemingway spør personene sjelden hvorfor, de opptrer ofte uten illusjoner og godtar at livet er tomt og meningsløst. Hølmebakks personer er mer aktivt søkende, de forlanger en mening, hele deres liv er en orientering etter fotfeste, både i forhold til den sosiale virkeligheten og i forhold til en (eventuell) transcendent virkelighet. I Hemingways bøker kan man flere steder finne en slags selvtilfreds nihilisme som ikke vil utover seg selv. Hølmebakks forfatterskap kan derimot sees som en stadig kamp mot nihilismen.

I stedenfor Hemingway vil det være mer nærliggende å sammenligne Høl-

mebakk med Pär Lagerkvist. Lagerkvist skildrer gjennom forfatterskapet på nytt og på nytt konflikten mellom mennesket og livet. Mennesket spør, men verden er taus; mennesket krever en mening med sin tilværelse, en dypere begrunnelse og en rettfærdig verdensordning, men livet unndrar seg enhver form for tolkning. Paradokset mellom den stadige søkingen og vissheten om at det ikke fins endelige svar, kommer til uttrykk i Lagerkvists trosbekjennelse: "Jag är en troende utan tro, en religiös ateist."¹¹ Et slikt tros- eller tvilsparadoks kommer også til uttrykk i Hølmebakks forfatterskap, og som hos Lagerkvist er ikke uvissheten bare en gnagende tvil som ødelegger livet, men også en spore til alltid å være på vei mot noe ukjent, aldri stivne i vante tankebaner eller rutinemessig hverdagslighet, aldri henfalle til konvensjoner og hverdagslighet - eller som Heidegger sier: til "das Man".

Dette foredraget bygger på min avhandling *Innenfor og utenfor. Eksistensielle problemstillinger i Sigbjørn Hølmebakks forfatterskap*, Solum Forlag 1990. Jeg viser til denne boka for litteraturliste og fullstendig noteapparat.

Noter

1. Kjell Krogvik i "Morgenposten" 12/11 1956.
Se f.eks. også F.R. i "Klassekampen" 8/12 1978: "Fra sin debut i 1950 med novellesamlingen *Ikke snakk om høsten* til midt på sekstitallet, var Sigbjørn Hølmebakk kjent blant det lesende publikum som en intim forteller om småkårsfolks liv og hverdag. Bøkene som fulgte etter debuten, *Det hvite fjellet*, *Menneskefiskeren* og *Emigranten* befestet dette inntrykket.
Harald og Edvard Beyer: *Norsk litteratur-historie*, Oslo 1978, s.416: "Han slo igjennom med *Emigranten* (1959), som forteller sterkt og realistisk om fattigfolks kår tidlig på 1800-tallet(...)".
2. O.E. i "Verdens Gang", 2/12 1959.
3. Martin Nag i "Friheten", 27/11 1959.
4. Se f.eks. Felix Thoresen i "Morgenbladet"s kronikk 13/3 1976: "At Sigbjørn Hølmebakk, som bekjenner seg til kommunismen, i sin siste roman *Karjolsteinen* gjør antydning til å bevege seg bort fra den ideologiske etablerte ateisme, er i seg selv oppsiktsvekkende. Forflyttet seg - om aldri så lite - fra materialismens virkelighetsoppfatning har han sikkert ikke gjort uten moden eftertanke, og det er nok hans sannhetskjærlighet - men kanskje især hans nestekjærlighet - som har tvunget ham til å ta den åndelige realitet med i betraktning og til å erkjenne at mennesket står i en metafysisk sammenheng mellom liv og død."
5. Willy Dahl: *Norges litteratur, bind III*, Oslo 1989.
6. "Dagbladet" 11/11 1975.
7. "Aftenposten" 19/12 1979.
8. Torill og Jan Bjøndal: *Sigbjørn Hølmebakk*. Oslo 1980, s.46.
9. Albert Camus: *Myten om Sisyfos*, Oslo 1967, s.20.
10. Torill og Jan Bjøndal: *Sigbjørn Hølmebakk*. Oslo 1989, s.65.
11. Pär Lagerkvist: *Den knutna näven*. Stockholm 1934, s.63.